

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 22.12.2025).
Закон України

2. European Court of Human Rights. Case of Saunders v. the United Kingdom (Application no. 19187/91), Judgment of 17 December 1996. HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58009> (дата звернення: 22.12.2025). HUDOC

3. European Court of Human Rights. Case of Jalloh v. Germany (Application no. 54810/00), Grand Chamber Judgment of 11 July 2006. HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-76307> (дата звернення: 22.12.2025). HUDOC

4. National Research Council. The Polygraph and Lie Detection. Washington, DC : The National Academies Press, 2003. DOI: 10.17226/10420. URL: <https://www.nationalacademies.org/publications/10420> (дата звернення: 22.12.2025).

Галаган Сергій Олександрович

адвокат, кандидат юридичних наук

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ ТА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАНІСТЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Європейська інтеграція України спричинила запровадження ефективних реформ, впровадження міжнародних стандартів, а також вимагала повної та дієвої трансформації системи кримінальної юстиції з точки зору правових та організаційних засад.

Серед фундаментальних цінностей дієвої конституційної демократії є свобода та особиста недоторканість, які є одними з передумов розвитку та соціалізації особи [1]. Відповідно до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.) кожен має право на свободу та особисту недоторканість. Нікого не може бути позбавлено свободи, крім таких випадків і відповідно до процедури, встановленої законом [2]. У п. 1 ст. 5 такого міжнародного нормативно-правового акту закріплено підстави для правомірного позбавлення особи свободи відповідно до процедури, встановленої законом [2]. Проведений аналіз ст. 5 Європейської конвенції з прав людини дозволяє виділити три групи гарантій права особи на свободу й особисту недоторканість: а) визначає умови правомірності обмеження права на свободу; б) визначає процедурні гарантії для тих осіб, хто позбавлений свободи; в) гарантує право особи на відшкодування у випадках порушень, передбачених попередніми пунктами прав. Такі гарантії детально конкретизуються в рішеннях Європейського суду з прав людини, окрім того, частина гарантій взагалі не згадана у ст. 5 Конвенції, а була розроблена прецедентною практикою такого органу («Микола Кучеренко проти України» (Nikolay Kucherenko v. Ukraine); «Доронін проти України» та ін.).

На виконання ст. 5 Європейської конвенції з прав людини, у ст. 12 КПК України визначено, що під час кримінального провадження ніхто не може

триматися під вартою, бути затриманим або обмеженим у здійсненні права на вільне пересування в інший спосіб через підозру або обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення інакше як на підставах та в порядку кримінальним процесуальним законодавством [3]. Засада, закріплена в у такій нормі, сформульована на основі ст. 29 Конституції України [4], пп. 1, 2 ст. 9 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р., ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. та норм інших міжнародних договорів за участі України. Обмеження права особи на свободу і особисту недоторканність, насамперед, є обмеженням свободи дій і пересування особи внаслідок прямого фізичного або психічного примусу. Право особи на свободу та особисту недоторканність не є абсолютним. У передбачених законом випадках, особливо у кримінальному провадженні, вони можуть бути обмежені у зв'язку з необхідністю захисту свободи інших та соціально значимих цінностей, які становлять завдання кримінального провадження [5, с. 296].

Варто констатувати, що найбільші обмеження права особи на свободу й особисту недоторканність, що гарантоване ст. 5 Європейською конвенцією з прав людини та ст. 12 КПК України, відбуваються під час застосування процесуальних заходів примусу, пов'язаних з ізоляцією особи, серед яких затримання як тимчасовий запобіжний захід. Зокрема, аналіз стану здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях за 2023 р. засвідчив, що під час досудового розслідування слідчі судді розглянули 46,6 тис. клопотань про застосування запобіжних заходів, із яких задоволено 34,1 тис., або 73,3% від кількості розглянутих. Зокрема слідчі судді розглянули клопотання: про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою – 30,8 тис., із них задоволено 20 тис. або 64,4% від кількості розглянутих [6]. У той же час, у 2023 р. надійшло на розгляд 70,8 тис. скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора, які можуть бути оскаржені під час досудового розслідування (на 41,1% більше, ніж у 2022 р.). Розглянуто 61 тис. скарг, із них задоволено 34 тис., або 55,7% від кількості розглянутих, зокрема: на ухвали слідчих суддів, постановлені за наслідками розгляду клопотань (подань) щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження, із них залишено без змін ухвали щодо 10,1 тис. осіб (80,4% від кількості розглянутих); скасовано із постановленням нової ухвали відносно 2,5 тис. осіб, або 19,6% [6].

Підставами обмеження права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи в кримінальному процесі України, окрім положень ст. 5 Європейської конвенції з прав людини, є: 1) затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення як тимчасовий запобіжний захід (ч. 2 ст. 176, ст. 208 КПК України); 2) затримання підозрюваного, обвинуваченого з метою приводу для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою (ч. 1 ст. 188 КПК України); 3) затримання в Україні особи, яка розшукується іноземною державою у зв'язку із вчиненням нею кримінального правопорушення (ст. 582 КПК України), та застосування до неї тимчасового арешту (ст. 583 КПК України); 4) затримання особи до 60 годин без судового контролю, а й, в частині застосування затримання особи на строк

понад 72 години, ще й без прокурорського нагляду (п. 6 ч. 1 ст. 615 КПК України) [3; 5].

У ч. 4 ст. 12 КПК України міститься вимога негайного звільнення кожної особи, яка перебуває під вартою чи іншим способом обмежена її свобода. Обов'язок слідчого судді щодо захисту прав людини полягає в тому, що він зобов'язаний звільнити особу, якщо орган державної влади чи службова особа, під вартою яких тримається ця особа, не доведе: існування передбачених законом підстав для затримання особи без ухвали слідчого судді чи суду; неперевищення граничного строку тримання під вартою; відсутність зволікання у доставленні особи до суду (ч. 5 ст. 206 КПК України) [3].

Введення воєнного стану зумовило істотні зміни у сфері кримінальної юстиції. Внесені зміни та доповнення до Розділу IX-1, включаючи назву, Законами України: № 2108-IX від 03.03.2022, № 2110-IX від 03.03.2022, № 2111-IX від 03.03.2022, № 2125-IX від 15.03.2022, № 2137-IX від 15.03.2022, № 2160-IX від 24.03.2022, № 2198-IX від 14.04.2022, № 2201-IX від 14.04.2022, № 2462-IX від 27.07.2022, встановили окремі особливості здійснення досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану, зокрема і щодо затримання уповноваженою службовою особою в порядку ст. 208 КПК України, а саме: підстав затримання; суб'єктів затримання; процедури проведення обшуку затриманої особи; процедурі здійснення перекладу під час затримання; оформленні протоколу затримання; граничного строку вручення письмового повідомлення про підозру затриманій особі; процедурі розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу щодо затриманої особи.

Таким чином, особи, які під час кримінального провадження безпідставно або з порушенням порядку здійснили затримання або взяття під варту якої-небудь людини, мають нести встановлену законом відповідальність. Обмеження свободи та недоторканості здійснюється через відповідальність й справедливість, виступаючи при цьому основними формами реалізації права, у тому числі й кримінального процесуального. Тому визначені підстави законного затримання у п. 1 ст. 5 Європейської конвенції з прав людини та КПК України (ч. 2 ст. 176, ст. 208, ч. 1 ст. 188, ст. 582, ст. 583, п. 6 ч. 1 ст. 615 КПК України) водночас закріпили й обмеження щодо реалізації конституційних прав і свобод, але які не можуть бути свавільними та несправедливими й мають встановлюватися виключно Конституцією і законами України, переслідувати легітимну мету, бути обумовленими суспільною необхідністю досягнення цієї мети, пропорційними та обґрунтованими. Таким міжнародним положенням відповідає чинний КПК України, в частині обмеження права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи в кримінальному процесі, позаяк за наявності підстав обмеження запроваджується таке правове регулювання, яке дозволяє оптимально досягти легітимної мети з мінімальним втручанням у реалізацію свободи і не порушувати сутнісний зміст такого права.

Список використаних джерел

1. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини від

01.06.2016 р. № 2-пп/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-16#Text>

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004

3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

4. Конституція України: Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

5. Шумська Н. С. Підстави обмеження права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи в кримінальному процесі. *Право і суспільство*. 2024. № 5. С. 295–302.

6. Аналіз стану здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення у 2023 році. *Верховний Суд*. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/sud_p_ract/Analiz_statistika_kriminal_2023.pdf

Довбаш Роман Сергійович

доцент кафедри кримінальної юстиції навчально-наукового інституту права та психології НАВС, кандидат юридичних наук, доцент

ЛЕГАЛІЗАЦІЯ (ВІДМИВАННЯ) ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ ВНАСЛІДОК УХИЛЕННЯ ВІД СПЛАТИ ПОДАТКІВ ЯК ОДНА ІЗ УМОВ ЗАГРОЗИ ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ ДЕРЖАВИ

На даний час в Україні серед інших злочинів, які завдають великих збитків економіці України є саме недоотримання грошових коштів від обов'язкових платежів, таких як сплата податків. Відповідно до статистичних даних злочини пов'язані з ухиленням від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) завдають щорічно збитків на суму близько 16,1% від офіційного валового внутрішнього продукту України [3].

Кримінальним кодексом України передбачена відповідальність за ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) та легалізацію (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом (ст.ст. 209, 212 КК України). Проте відповідальність саме у вигляді позбавлення волі передбачена лише за ознаками злочину, передбаченого ст. 209 КК України [4].

У зв'язку з тим, що положення статті 212 КК України містить умови для звільнення особи від кримінальної відповідальності, то особа, яка вчинила злочин, передбачений ст. 212 КК України має змогу до моменту притягнення її до кримінальної відповідальності сплатити податки, збори (обов'язкові платежі), а також відшкодувати шкоду, завдану державі їх несвоєчасною сплатою (фінансові санкції, пеня). За умови сплати особою, що вчинила злочин за ст. 212 КК України податків, зборів (обов'язкові платежі), а також відшкодування шкоди,